МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

САБИНА ИДРИС гызы БАГИРОВА

СТИЛЕВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПРОЗЕ (конец XX – начало XXI веков)

5718.01 – Мировая литература (русская литература)
5716.01 – Азербайджанская литература

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологическим наукам

БАКУ – 2014

Диссертация выполнена на кафедре современной русской литературы филологического факультета Бакинского славянского университета

Научный руководитель: *доктор филологических наук, профессор* **Флора Султан гызы Наджиева**

Официальные оппоненты: *доктор филологических наук, профессор* **Земфира Алишах гызы Велиева**

доктор философии по филологическим наукам, доцент **Лала Расим гызы Эфендиева**

Ведущая организация: Отдел литературы зарубежных стран и литературных связей Института литературы им. Низами НАНА

Защита состоится «__26__» _03__________ 2014 года в «____» часов на заседании Диссертационного совета Д.02.071 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора наук и доктора философии по филологическим наукам при Бакинском славянском университете по адресу: AZ 1014, г.Баку, ул. С.Рустама, 25.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке БСУ.

Автореферат разослан «____» ____________ 2014 года

Ученый секретарь
Диссертационного совета Д 02. 071
доктор философии по филологическим
наукам, доцент **Н.Р.Мугимова**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. Конец XX века – это период смены не только идеологических, но и эстетических координат, сосредоточивший в себе многие динамические стилевые тенденции, оказавшие влияние как на содержание, так и на форму художественных произведений. Это время раскрепощения форм, появления новых жанрово-стилевых образований в самых разных родах литературы, в том числе и в художественной прозе. Приобретя желанную свободу, литература с середины 1980-х годов стала ощущать и выражать себя по-новому. Она постепенно обогащалась, и не только за счёт свободы слова и поисков новых форм, созвучных времени. В литературу мощным потоком влились произведения «запрещенной», «потаённой», «сундучной» литературы. Все они так или иначе влияли на формирование стилевых тенденций литературы постсоветского времени.

Картина современного литературного процесса, начиная со второй половины 1980-х годов, существенно меняла своё лицо, своего героя, свои темы и проблемы, которые освещала, и самое главное, свою стилевую направленность. Всё это было обусловлено не только общественно-политическими переменами, исторической атмосферой времени, но и закономерностями развития литературы. Новации в появлении различных стилевых тенденций в означенный период явились следствием многих процессов, в первую очередь, связанных с жанром. Это трансформация отдельных традиционных жанров путем слияния элементов разных жанров в пределах одного произведения, модернизация архаичных жанровых структур, образование новых авторских жанров и т.п.

Можно уверенно утверждать, что стилевое новаторство прозы этого периода, основные стилевые тенденции времени были тесно связаны с жанровыми новообразованиями. Немаловажное значение имело и возрождение в рассматриваемый период таких явлений, как авангард, модернизм, сюрреализм, импрессионизм, синтез реализма с модернистскими течениями и направлениями и т.п. Это было отмечено многими исследователями.

Проблема стиля и жанра во все времена представляла огромный интерес для исследователей. На каждой стадии развития литературы мы видим обновление стилей и обновление жанровой системы. И это

не единственная трудность в исследовании жанрово-стилевой проблематики. Трудность, прежде всего, заключается в том, что до сих пор нет единства в определении самих этих понятий «стиль» и «жанр», которые очень тесно связаны и взаимодействуют друг с другом. Поэтому каждый раз, когда происходит активное обновление жанровой палитры в литературе, в истории литературы возобновляется и интерес к теории стиля.

Литература конца XX века отличается богатством самых разнообразных стилевых решений и одновременно созданием новых и трансформацией старых жанровых форм. Все это, естественно, не может не провоцировать новый виток научно-исследовательского интереса к проблемам стилевого аспекта изучения современной литературы через призму жанровой формы.

Современное литературоведение фиксирует эти явления в работах, посвященных отдельным произведениям, отдельным периодам, утверждает наличие новых стилевых тенденций, не присущих предшествующей литературе. Многообразие стилевых тенденций, выражающихся большей частью в различных жанрово-стилевых формах, требующих своего типологического рассмотрения и систематизации, обусловили выбор данной темы диссертационного исследования.

Степень изученности темы диссертации. Проблематика жанрово-стилевого многообразия исследована достаточно полно. Существует огромное количество теоретических работ, посвященных самым разным аспектам этой проблематики, в частности делающих акцент на проблему жанра и стиля. Это работы Г.Поспелова, Н.Утехина, Л.Чернец, Г.Гулиева, М.Коджаева, А.Гаджиева, Ф.Наджиевой, С.Гафаровой и др. Но даже при наличии такой солидной теоретической базы стилевые тенденции современной прозы, рассмотренной под углом зрения обновления жанровой системы, как в русской, так и в азербайджанской прозе, еще не были предметом специального изучения.

В монографиях и учебных пособиях о современной прозу в той или иной степени затрагиваются отдельные вопросы стилевого и жанрового своеобразия. Но всё ещё нет обобщающих работ по сравнительному изучению стилевого многообразия русской и азербайджанской прозы конца XX – начала XXI веков в связи с происходящими в них жанровыми новациями.

Объект исследования настоящей диссертации составили фундаментальные работы по проблемам художественного стиля, жанрологии и жанрообразованию, а также обширный историко-литературный материал по современной русской прозе (Т.Толстая, А.Ким, В.Маканин, А.Слаповский, В.Сорокин, В.Астафьев и др.) и азербайджанской литературе (Анар, Эльчин, К.Абдулла, С.Ахмедли, Э. Гусейнбейли, И.Фахми и др.). В круг анализа включались многие значимые произведения конца XX – начала XXI веков.

Предмет исследования – богатство и многообразие стилевых решений в русской и азербайджанской прозе конца XX века, связанных с теми или иными жанровыми формами, отдельные типы стилевых новаций в различных жанровых формах современной прозы.

Научная новизна диссертации. Впервые в настоящей диссертации специальному исследованию подвергаются стилевые тенденции современной прозы, проявившие себя в многообразии жанровых инноваций. На материале русской и азербайджанской литератур 1980-1990-х годов и начала XXI века, рассматриваемых в сопоставительном плане, подвергаются специальному исследованию основные тенденции стилевого развития и жанрообразования.

В центре внимания диссертации наиболее характерные для рассматриваемого времени стилевые и жанровые формы, на материале анализа которых обосновывается закономерность существования в постсоветской литературе самых различных жанрово-стилевых течений.

Впервые в данном аспекте проанализированы многие произведения как русских, так и азербайджанских писателей, ранее такому анализу не подвергавшиеся. Подчеркнута обусловленность многих художественно-эстетических процессов как от внутрилитературных, так и от общественно-политических факторов.

Цель диссертации – исследование стилевых тенденций современной прозы на материале произведений самых разных жанровых форм в русской и азербайджанской литературе конца XX – начала XXI веков.

Задачи диссертации:

1. Рассмотреть исторические и типологические закономерности стилевого движения и жанрового наполнения в теоретическом аспекте;

2. Выявить роль жанровых трансформаций в формировании стилевых тенденций, рассмотреть традиции и новаторство в этом плане, а также обусловленность данных процессов общественными и литературными факторами;

3. Определить пути и формы стилевого движения и формирования жанров в русской прозе означенного периода:

4. Рассмотреть стилевые тенденции и специфику жанрообразования в современной азербайджанской прозе;

5. Систематизировать типы жанрово-стилевых форм в прозе рассматриваемого периода и дать их классификацию.

Методы исследования. Используемые в диссертации методы непосредственно зависят от решаемых задач. В основном используются типологический метод, метод сопоставительного анализа, сравнительно-исторический метод.

Теоретическая и практическая значимость диссертации определяются, прежде всего, ее историко-литературной и научно-теоретической направленностью. Фактический материал и теоретические обобщения, содержащиеся в работе, могут быть использованы при изучении современной русской и азербайджанской прозы, стилей и жанров литературы. Результаты исследования могут быть использованы также в лекционных курсах по теории литературы, по истории русской и азербайджанской литературы, а также в подготовке спецкурсов и спецсеминаров.

Методологической основой диссертации являются фундаментальные исследования по проблемам стиля, жанра, обобщающие работы по истории русской и азербайджанской литературы современного этапа.

На защиту выносятся следующие положения:

– Знание особенностей стиля и жанровых законов имеет огромное значение для сравнительного изучения национальных литератур, для выявления общих закономерностей развития современной литературы.

– Современная литература знает два рода жанрово-стилевых структур. Это готовые, завершенные, так называемые твердые формы (канонические жанры) и гибкие, открытые всяческим трансформациям, обновлениям неканонические формы. Вторые все чаще занимают лидирующие позиции в стилевой палитре литера-

туры конца XX – начала XXI веков как в русской, так и в азербайджанской литературе.

– Стиль писателей, с одной стороны, формирует те или иные жанровые формы, с другой, сам формируется под влиянием тех или иных, наиболее приемлемых для реализации замысла и наиболее полно отражающих их стилевую концепцию жанров.

– В конце XX века миф в русской и азербайджанской прозе становится основой для создания новых сюжетов, тем, идей. Меняется от этого и стилевая направленность многих произведений, и их жанровая структура, в них сочетаются реальность и ирреальность, действительность и сказка.

– Одной из характерных стилевых тенденций русской и азербайджанской прозы рубежа XX-XXI веков являются так называемые авторские жанры. И надо сказать, что именно на основе синтеза стилевых и жанровых параметров моделируются эти авторские жанры.

– Стиль постсоветской литературы часто характеризуется художественным вызовом классике, воплощенным в иронию над ней, вольным обращением с ее текстами, имеющими цель ниспровержения «устаревшей» литературы.

– Разнообразие стилевых форм в русской и азербайджанской прозе в рассматриваемый период, как правило, возникает в результате трансформации жанров, возникновения синтетических жанров.

Апробация работы. Основные положения диссертации докладывались на заседаниях кафедры, они были изложены автором в статьях, опубликованных в научных сборниках, в периодической печати, в докладах на вузовских, республиканских и международных конференциях.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы. Объем работы –… стр. Список использованной литературы включает …наименований.

СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** обосновывается выбор темы и её актуальность, определяются её предмет, объект, цели и задачи, даётся характеристика степени изученности темы в современном литературоведении, указываются методы исследования, формулируются основные положения, выносимые на защиту, подчёркивается теоретическая и практическая значимость диссертации, даются сведения об апробации.

Первая глава – «Соотношение жанра и стиля в структуре художественной прозы» – посвящена теоретическим вопросам, связанным с современными взглядами на категории жанра и стиля, на их соотношения. Всё это призвано служить в определенном смысле теоретической базой для дальнейшего анализа.

Интерес к проблемам художественной прозы в плане её стилевого и жанрового многообразия был намечен уже в самых первых исследованиях русской литературы, начиная с XVIII века. Это продолжается по сей день. За многовековую историю развития повествовательных жанров и изучения различных их модификаций с присущими им стилевыми особенностями накоплен колоссальный опыт, позволяющий определить основные параметры жанрово-стилевой структуры эпических произведений современного этапа: рассказа, повести, романа, эпопеи. Одним из самых проблемных вопросов является вопрос о разграничении каждого из этих видов эпического рода.

В последнее время в литературоведении (как в истории литературы, так и в теории литературы) в связи с тенденцией системного, комплексного изучения проблем литературы, усилился интерес к проблемам художественной формы. Исследователи все чаще обращаются к вопросам жанра и стиля, рассматривая их в единстве. Они исходят из того, что жанр произведения непременно включает в себя стилевые образования самых различных эпох, группировок.

Во все времена учёные соотносили жанр со стилем – более конкретной и в то же время очень широкой категорией. В трудах В.М.Фриче, П.С.Когана стиль вообще являлся ключевой фигурой. Не жанр, а именно стиль объявлялся главенствующим в этой паре литературоведческих категорий, им определялся жанр, а не

наоборот. Стилевой анализ был связан со временем, а жанрово-родовой объявлялся вневременным, статичным, а не конкретно-историческим.

Все реже современные писатели прибегают к нормативным, строго регламентированным жанровым структурам, а потому всё чаще появляются образцы художественной прозы, которые трудно отнести к какому-либо определенному, традиционному жанру. Но это не снимает с «повестки дня» литературоведения проблему жанра, хотя и такого рода мнения очень часто высказывались учеными. Более того, исследователи на материале такого рода произведений, обогащающих саму теорию жанра, приходят к новому пониманию этой категории. Каждое из основных направлений теории жанра в XX веке опиралось на один из подходов к художественному произведению предшествующего времени.

Так выделялись отдельные парадигмы, оформившиеся в отдельные научные концепции. Это, прежде всего, теория канонических жанров (А.Н.Веселовский, Ю.Н.Тынянов), концепция жанра как «содержательной формы» (Г.Гачев), или разграничение жанровой формы» и «жанрового содержания» (Г.Н.Поспелов), теория жанра как «трехмерного конструктивного целого» (М.И.Бахтин) и др. Вопрос о преемственности жанров, принципах типологии жанров стал вновь широко обсуждаться с 1960-х годов. В.Богданов, А.Эсалнек, М.Зиновьева и др. исследователи, занимающиеся проблемами жанра, большое внимание уделяли вопросам влияния жанрового содержания на стиль произведения.

Говоря о признаках стиля, исследователи выделяют три основных подхода и соответственно три аспекта проблемы: эффект узнаваемости, вытекающий из повторяющихся признаков произведения, его «стилистических примет»; взаимосвязь и взаимозависимость этих примет, относящихся к самым различным уровням художественной структуры произведения; неточность, неопределенность понятия стиля.

Знание жанровых законов и особенностей стиля имеет огромное значение для сравнительного изучения национальных литератур, для выявления общих закономерностей развития современной литературы. Ведь жанрово-стилевые формы претерпевают сегодня изменения гораздо более стремительно, чем в предыдущие эпохи. И за-

дача литературоведения – изучение этих явлений на материале самых разных литератур.

Во второй главе – «Стилевое и жанровое многообразие русской прозы рубежа XX – XXI веков» – рассматриваются наиболее значимые произведения русской прозы, в которых нашли отражение ведущие стилевые тенденции рассматриваемого времени.

Сложная ситуация в русской литературе конца XX века, полная противоречий действительность и реалии переходного времени неизбежно оказывали влияние на литературу, насыщали её новым содержанием, которое уже не умещалось в одномерные традиционные формы. Писатели выбирают из иерархии жанровых форм те, которые наиболее полно отражают их концепцию, а также моделируют собственные авторские жанры. Это одна из стилевых тенденций в русской прозе конца XX века.

Объединение нескольких жанрово-стилевых моделей приводило к возникновению синтетических жанров: роман-сказка «Отец-Лес» и роман-притча «Белка» А.Кима, роман-житие «Дурочка» С.Василенко, роман-хроника «Дело моего отца» К.Икрамова, роман-комментарий «Подлинная история зеленых музыкантов» Е.Попова и др.

В конце XX века в русской прозе основой для создания новых сюжетов, тем, идей становится миф. Условная реальность заменяет собой реальный мир, а роман как жанр приобретает новое звучание. Одним из современных русских писателей, который, обращаясь к традиционной романной форме, словно вдыхает в нее новую жизнь, является, например, такой представитель «прозы сорокалетних», как Анатолий Ким. В этом плане интересны находки и таких писателей, как В.Маканин, Р.Киреев, А.Курчаткин и многие другие.

Интересную трансформацию переживает и повесть. В этом смысле характерно творчество Ф.Искандера. Например, его философская сказка «Кролики и удавы» представляет собой некий сплав сатиры, сказки, притчи, антиутопии, басни, анекдота.

Использование мифа в качестве жанрообразующей составляющей характеризует и творчество Т.Толстой. Синтез самых разных подходов к мифу использует она в своем романе «Кысь» (2000). По своему жанру это произведение Т.Толстой представляет собой синтез притчи, сказки, былинки, утопической легенды, сатирического произведения. Причем, отчетливо проводится грань между сатирическим повествованием, где описана жизнь главного героя Бене-

дикта, и метафорическим миром, где соединены фольклорные жанровые формы.

Новые стилевые тенденции дают о себе знать в произведении А.Слаповского «Братья» (1995), где соединены уличная песня и прозаический текст. Стиль произведений А.Слаповского отличается эффектом сиюминутности, действие словно происходит на глазах у читателей, повествование насыщено риторическими конструкциями. Действие происходит то в будущем, то в прошлом. Проза А.Слаповского метафорична, своеобразную роль выполняет в его произведениях ненормативная лексика, которая рассчитана на создание характера представителей определенных социальных слоев.

В.Астафьев еще в советское время, экспериментируя с формой, создал роман в новеллах «Царь-рыба» (1977), затем «Оду русскому огороду», в которой трансформировал героический жанр оды. Им также созданы произведения оригинальной формы «Затеси» (1982), представляющие собой нечто вроде стихотворений в прозе. В постсоветское время эта работа писателя увенчалась созданием таких оригинальных не только по содержанию, но и по форме романов, как «Прокляты и убиты» (1990-1994), повестей «Веселый солдат» (1987-1997), «Так хочется жить» (1994-1995) и некоторые другие.

Еще одним характерным стилевым признаком литературы конца XX – начала XXI века является тенденция к минимализации текста. Писатели стремятся к созданию «маленьких» произведений, подчёркивая это в самом названии: «мини-роман» «Записки из подполья» К.Лошкарева, «маленький роман» «Спички»А.Бородыни, «короткий роман» «В трезвом уме» В.Кононова, «отрывок» «Новый Фауст» Л.Петрушевской, «эскиз» «Окнами на юг» З.Богуславской, «этюд» «Чудится, светит, мерцает» Я.Гольцмана, «штучка» «Подсолнухи на балконе» Н.Горлановой, «Крохотки» А.Солженицына и многие другие.

Одним из ярких произведений авторского жанра является «Суер-Выер» (1988) Ю.Коваля, названный им «пергамент». Тем самым Ю.Коваль открыто подчеркивает отличие своего произведения от традиционных жанров, а также свою творческую свободу. Произведение построено на основе романной структуры, однако с подчеркиванием единичного, неповторяющегося характера жанровой модели, названной «пергамент». Ведь «пергамент» – это основа, на которой впервые материализовалось слово. Образ книги

органически входит в систему образов произведения в оппозиции «пергамент – книга».

Новое «перестроечное» время с ее пересмотром традиционного представления о литературе как отражении действительности выдвинуло на передний план постмодернизм. Он заявил о себе, прежде всего, тенденцией к дискредитации классиков, которую И.Золотусский назвал «кампанией по расстрелу классики». Так, в виде комиксов выходит «Анна Каренина», «Пиковая дама by Alex Pushkin», создаётся продолжение «Войны и мира», «Анны Карениной». Сегодняшняя литература широко вводит в систему персонажей русских писателей классического периода. У Бахыта Кенжеева в романе «Иван Безуглов» один персонаж назван Федором Тютчевым, он бухгалтер в коммерческом банке, другой – Михаил Лермонтов, шофер, а Евгений Баратынский – помощник банкира. Всё это «игра с классикой», которую, доводя всё до абсурда, проводит в своих романах и В.Сорокин. Он создаёт пародию на производственный роман («Сердца четырех»), на классический роман XIX века («Роман»), на роман в письмах («Голубое сало)» и т.д.

Сатирические жанры создают ещё одну жанрово-стилевую тенденцию современной литературы («социальные гротески» Вяч.Пьецуха, «ирои-комический эпос» И.Успенского «Там, где нас нет», «Монументальная пропаганда» В.Войновича,«Купание красного коня» А.Иванченко), но чистота жанра здесь разрушается привнесением элементов сказочно-фантастических жанров и счастливых финалов. Широко используется писателями, обладающими ироническим мироощущением, жанр пастиша. Это, прежде всего, В.Пелевин, творчество которого сочетает социальную сатиру с мистикой.

Стали широко издаваться и книги по фантастике. Наряду с молодыми писателями – Рыбаковым, Столяровым, Е. и Л. Лукиными, Л.Вершининым, А.Лазарчуком – писали фантастику и «ветераны» этого жанра: Кир Булычов, Владислав Крапивин, Ольга Ларионова и др. В основном, они обращались к так называемому жанру «фэнтези». К этому жанру примыкает историко-фантастический роман: Андрей Валентинов («Дезертир», «Серый коршун», «Овернский клирик», «Небеса ликуют», цикл романов «Ория»), Лев Вершинин («Двое у подножия вечности», «Время царей») и др.

Современный этап развития литературы привнес много изменений и в жанр детектива, который создаётся в самых разно-

образных формах. Это исторические (Ю.Латынина), политические (Д.Корецкий, Э.Тополь), мистические (А.Воронин) детективы, а также иронические детективы, в основном, написанные женщинами (А.Маринина, Д.Донцова, П.Дашкова, Т.Устинова, Т.Полякова и др.). Выделяют детективы сатирические, шпионские (серия про «ментов» А.Кивинова), которые обычно востребованы мужской читательской аудиторией. И авторы их, в основном, мужчины.

Писатели-реалисты Л.Леонов, В.Белов, В.Распутин, В.Астафьев, М.Кураев и др. на рубеже веков продолжают развивать реалистическую линию, но в то же время жанрово-стилевые искания их довольно разнообразны и порождают ряд течений, укладывающихся в реалистический способ отображения жизни. Они внесли в жанровую структуру своих произведений новые черты, обусловленные временем.

Наблюдаемое в русской литературе обновление форм, жанров, соседствует с соблюдением основных традиционных приёмов и средств. Разрушение и конструирование, традиции и новаторство являются характерной тенденцией, наблюдаемой в русской прозе конца XX – начала XXI веков. Это наглядно демонстрируют все проанализированные в главе произведения русской прозы постсоветского периода.

В третьей главе – «Стилевые направления и жанры азербайджанской прозы последних десятилетий XX – начала XXI веков» – рассмотрены процессы, идущие в стилевой и жанровой структуре азербайджанской прозы рассматриваемого времени.

Как и в русской литературе, с конца 1980-х годов начинается совершенно новый, непохожий на предыдущие период развития азербайджанской литературы. Он ознаменовался поиском новых форм воплощения нового материала. Это время эстетических открытий, создания индивидуальных художественных стилей, жанровой пестроты и размытости границ, время дальнейшего развития реализма, вместе с тем освоения постмодернизма и создания азербайджанского варианта этого направления.

В жанрово-стилевой палитре современной азербайджанской прозы, наряду с постмодернистскими тенденциями остаётся сильной и традиционная реалистическая линия, но и она постепенно начинает испытывать на себе влияние современных модернистских веяний. Эта тенденция к синтезу реализма и модернизма, которая, например,

всегда присутствовала в творчестве Анара, в его произведениях 1990-х годов усиливается. В сюрреалистическом рассказе «Красный лимузин», в котором главное место занимает ирреальность, трудно провести грань между действительностью и сном.

В 1990-е годы многие представители старшего поколения азербайджанских писателей создают произведения, во многом отличающиеся от их предыдущего творчества. В качестве примера, наряду с произведениями Анара, можно назвать «Иисус, Моисей» Исы Муганны, трилогию «Площадь» (романы «Масса», «Загробная любовь», «Блаженство»), «Звездные времена неба», «Сары гялин», «Гарабах шикестеси» Эльчина и некоторые другие, которые уже несут в себе поэтику нового времени.

В творчестве молодых писателей получают своеобразное продолжение темы и проблемы предшествующей литературы. Эта тенденция особенно сильно проявляет себя в творчестве таких писателей, как С.Алышарлы, К.Афсарглу, Э.Аллязоглу и других. Каждый из них, в какой-то мере отталкиваясь от «деревенской прозы» 1960-70-х годов, обладает своим неповторимым стилем, обусловленным условиями нового времени, совершенно другими поэтическими ориентирами: «кинематографизм», «бессюжетность прозы», опора на традиции Маркеса и т.п.

Темой многих произведений азербайджанской литературы постсоветского времени часто становятся социально-политические процессы, происходящие в обществе, в государственном устройстве в их проекции на гарабахскую проблему. Появилась большая тематическая линия – литература о Гарабахской войне, занимающая определённое место в современной литературе и реализуемая в разнообразной жанрово-стилевой манере. Показательно в этом смысле творчество Сабира Ахмедли, в котором особенно пристрастно исследуется эта злободневная проблематика («Ömür urası»), а также А.Аббаса («Dolu»).

Проблема Гарабаха также в самых разных жанровых формах разрабатывается в рассказах таких молодых прозаиков, как Севиндж Нуругызы («Sos...sos...sos...»), Лятиф Велизаде («Matəm gülləri»-Траурные цветы), Эльчин Мехралиев («Sınıq araba»-Сломанная телега) и др. Последний выступил с этой темой и в жанре романа («Девяностые годы»).

Интересную трактовку актуальной гарабахской проблемы даёт в своём рассказе «Гарабахт» и Гюнель Анаргызы. Обыгрывая созвучие слов «Гарабах» и «Гарабахт» (горемычный, буквально: «человек с чёрной судьбой»), молодая писательница создаёт образец высокохудожественной лирической прозы, посвященной одной из актуальных проблем нашей сегодняшней действительности. Гарабахская проблема находит отражение и в её рассказах «Шуша», «Мечта». Стиль Гюнель Анаргызы харктеризует особая, только ей присущая манера письма, точность психологического рисунка, аллегоричность.

Смешение жанров характеризует, наряду с русской, и азербайджанскую прозу. Своё произведение «Иохан Второй» Афаг Месуд, подчёркивая его смешанную жанровую структуру, называет «рассказ-роман». Произведение С.Рустамханлы «Книга жизни» сочетает в себе элементы самых разных жанровых форм. В последующем, обращаясь к исторической тематике, писатель каждый раз использует новые жанровые модификации исторического романа. Одним из них явился роман «Гёй Танры», посвященный далёкому прошлому – происхождению древних тюрков и личности Огуз хана. Здесь снова даёт о себе знать стиль научного исследования.

К постмодернистскому способу раскрытия исторической тематики, в частности сознательному принижению исторических личностей, разрушению устойчивых стереотипов, обращается Ильгар Фахми в своём романе «Qarğa yuvası» (Воронье гнездо). В этом романе, который определяется автором как «полуисторический роман», дан образ Кёроглу и показано движение джелалидов совершенно в ином, отличном от дастана ключе. Книга И.Фахми построена в параметрах очень распространённой как в азербайджанской, так и в русской литературе художественной модели: мистика, напряженность конфликта, которая рассчитана на возбуждение интереса читателей.

Большое место в стилевой картине современной азербайджанской прозы занимает мистика, мистическое начало. Повесть Анара «Комната в отеле» в этом плане весьма показательна. А роман Алибала Гаджизаде «Möcüzə» (Чудо) уже самим своим названием ориентирует на поиск в структуре произведения мистических элементов. Мистическое начало здесь связано с образом Лейлы, обладающей сверхъестественными возможностями. Мистическое начало даёт о себе знать и в рассказах молодых писателей: «Üzbəüz»

(Лицом к лицу) Мубариза Джафарли, «Köhnə məscid həyəti» (Двор старой мечети) Фирузы Маммедли.

Интересно в жанровом отношении и творчество молодого писателя Э.Гусейнбейли. Пришедший в литературу в 1990-е годы, он является сегодня одним из интересных прозаиков, выступающих в печати со своеобразными в жанрово-стилевом отношении произведениями. Роман «Человек-рыба» увидел свет в 2003 году. Здесь писатель раскрывает в чередовании сна и яви, сознания и подсознания, фантастики и реальности жизнь человека постсоветского времени, его противостояние обществу. Художественно-изобразительная палитра этого произведения богата аллюзиями, ассоциациями, намёками и полунамёками, призванными указать на идеи автора.

Творчество И.Фахми и Э.Гусейнбейли, хотя и относят к постмодернистскому направлению, но всё же противопоставляют более радикальным постмодернистам, таким как Г.Херисчи, С.Садагятоглу, Балахан, М.Кёхнегала и др. Представители этого течения отличаются своим тяготением к нарочитому показу тёмных сторон жизни, полным отрицанием классиков, начиная с такой величины, как Мухаммед Физули. Литературным эталоном для них являются Ф.Селин, О.Памук, В.Сорокин.

Творчество Кямала Абдуллы, вызвавшее немалый читательский интерес не только у нас в стране, но и за рубежом, является знаковым явлением современного периода развития азербайджанской литературы. Его произведения «Тайный Деде Коркуд», «Следствие», «Неполная рукопись», «Долина кудесников», «Верблюжий дождь» и многие другие аккумулировали в себе ведущие, прогрессивные тенденции современного литературного процесса, в особенности, стремление к поиску нового стиля, новых жанровых форм.

Несомненна заслуга Кямала Абдуллы как писателя в том, что благодаря его произведениям, которые сегодня охотно печатаются издательствами Америки, Франции, России, Турции, Польши, Бразилии и др. и достойно представляют нашу литературу за рубежом, азербайджанская литература шагнула далеко за пределы Азербайджана. О К.Абдулла пишут не только на родине (Н.Джафаров, Р.Кямал, А.Талыбзаде, Т.Саламоглу, В.Ибрагимоглу и многие другие), но и ведущие критики других стран (во Франции Клод Алибер, в Турции Ирфан Улку и другие), познавая через его много-

гранное творчество всё своеобразие азербайджанской прозы нашего времени.

Современную азербайджанскую прозу трудно представить без имени Чингиза Абдуллаева, успешно представляющего жанр детективного романа в азербайджанской литературе. Он выступает как основоположник политического детектива и успешно конкурирует с самыми известными писателями, работающими в этом жанре.

Как в русском, так и в азербайджанском литературоведении всё чаще можно услышать термин «женская проза». Она представлена творчеством таких молодых писательниц, как Нателла Османлы, Рена Юзбаши. Последняя со своей повестью «Целая вечность в аду и на минуту больше» попала в лонг-лист Национальной книжной премии. Она автор и таких произведений, как «From: Воробышек with love» «Скинхед», опубликованной в Москве в издательстве «Эксмо».

Многие из произведений, созданных в рассматриваемый период, представляют собой или деформацию традиционных форм рассказа, повести, романа, или синтез этих форм с другими внелитературными, фольклорными, документальными способами организации литературного материала. Современная азербайджанская проза привносит в жанрово-стилевую структуру прозаических форм новизну, обогащающую данную жанровую форму. Вместе с тем, писатели постоянно ищут новые способы жанрово-стилевого отражения жизненного материала, которые в полной мере способствовали бы воплощению их идей в художественной ткани произведений. Тем самым они обогащают современную азербайджанскую прозу, которая, как и русская, находится в русле современной мировой литературы.

В **заключении** диссертации подводятся итоги исследования.

Основные положения диссертации отражены в следующих публикациях:

1. Постмодернизм в русской прозе 1980-1990-х годов и классическая литература // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı:Mütərcim, 2006, №5, с.123-125.

2. Особенности романного построения в творчестве А.Кима // Elmi xəbərlər, Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2008, №2, с.283-287.

3. Особенности жанровой структуры эпической прозы // Dil və ədəbiyyat, beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı Dövlət Universiteti. Bakı, 2009, № 2 (68), с.119-120.

4. Жанрово- стилевое своеобразие рассказов Анара 1990-х годов // Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XIII Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 2009, с.207-208.

5. Жанровая эволюция прозы Анара // Baki Dövlət Universiteti, Dil və ədəbiyyat beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal.Bakı, 2009, № 5 (71), с. 186-187.

6. Панорама жанров и стилей современной русской прозы // Диалог языков и культур СНГ и ШОС в XXI веке: сборник материалов VI международного форума. Баку,8-11 ноября 2010 г. Часть II. Москва, 2010, стр. 93-96.

7. Эволюция жанрово-стилевых форм в современной литературе (на материале азербайджанской прозы) //Філологічні науки, Випуск 14, Полтава, 2013, с.22-29.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKI SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SƏBİNƏ İDRİS QIZI BAĞIROVA

MÜASİR RUS VƏ AZƏRBAYCAN NƏSRİNDƏ ÜSLUB TƏMAYÜLLƏRİ (XX ƏSRIN SONU –XXI ƏSRIN ƏVVƏLLƏRİ)

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)
5716.01 – Azərbaycan ədəbiyyatı

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI – 2014

Dissertasiya işi Bakı Slavyan Universitetinin Müasir rus ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Flora Sultan qızı Naciyeva

Rəsmi opponentlər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Zemfira Əlişah qızı Vəliyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Lalə Rasim qızı Əfəndiyeva

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu Xarici ölkələr ədəbiyyatı və ədəbi əlaqələr şöbəsi

Müdafiə «__26___» _03___ 2014-cü il tarixində saat ____ Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində filologiya elmləri üzrə doktorluq və fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D. 02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1014. Bakı ş., S.Rüstəm küç., 25.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «_____» _______ 2014-cü il tarixində göndərilib.

D 02.071 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, filologiya elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent: **N.R.Muqimova**

TƏDQİQAT ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. XX əsrin sonu –bir çox dinamik üslub təmayüllərini özündə cəmləşdirən, bədii ədəbiyyatın istər məzmununa, istərsə də formasına gözəçarpacaq dərəcədə təsir edən nəinki ideoloji, həm də estetik amillərin dəyişdiyi bir dövrdür. Bu bədii forma sərhədlərinin genişlənməsi, ən müxtəlif ədəbiyyat növlərində, o cümlədən, bədii nəsrdə, yeni janr və üslubların yaranması dövrüdür. Arzuolunan azadlığı əldə etdikdən sonra, 1980-ci illərin ortalarından ədəbiyyat özünü yeni tərzdə duymağa və ifadə etməyə başladı. Ədəbiyyat tədricən zənginləşdi və yeniləndi. Bu zənginləşmə heç də təkcə söz azadlığı və zamanla ayaqlaşan yeni formaların axtarışı hesabına baş vermədi. Geniş mənada ədəbiyyata güclü axınla "qadağan edilmiş", "gizli", "sandıqda saxlanılan" ədəbiyyat daxil oldu. Bütün bu amillər necə olsa da postsovet dövrü ədəbiyyatının üslub təmayüllərinin formalaşmasına təsir etdi.

1980-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq, müasir ədəbi prosesin mənzərəsi öz simasını, qəhrəmanını, mövzu və problemlərini, ən əsası isə üslub istiqamətlərini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməyə başladı. Bütün bunlar cəmiyyətdə baş verən nəinki ictimai-siyasi dəyişikliklərlə, zamanın tarixi ab-havası ilə, həm də ədəbiyyatın inkişaf qanunauyğunluqları ilə şərtləndirilirdi. Qeyd olunan dövrdə müxtəlif üslub təmayüllərində yeniliklərin yaranması bir çox, ilk öncə, janrla bağlı proseslərin nəticəsi idi. Bu bir əsər daxilində müxtəlif janr elementlərinin birləşməsi yolu ilə ayrı-ayrı ənənəvi janrların transformasiyası, arxaik janr strukturlarının müasirləşdirilməsi, yeni müəllif janrlarının və s. yaranması idi.

Əminliklə demək olar ki, bu dövrdə nəsrin üslub novatorluğu, zamanın əsas üslub təmayülləri yeni janrların yaranması ilə sıx bağlı idi. Bir çox tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, avanqard, modernizm, sürrealizm və impressionizmin canlanması, realizmin modernist cərəyan və hərəkatlarla bərabər mövcud olması və s. bu kimi hadisələr qeyd olunan dövrdə heç də az əhəmiyyət kəsb etmirdi.

Üslub və janr problemi hər zaman tədqiqatçılar üçün böyük maraq kəsb etmişdir. Ədəbiyyatın hər bir inkişaf pilləsində biz üslublarla yanaşı janr sisteminin də yenilənməsini müşahidə edirik. Bu janr-üslub problematikasının tədqiqində yeganə maneə deyil. Əsas çətinlik ilk öncə ondan ibarətdir ki, bir-birilə sıx bağlı və qarşılıqlı əlaqələri olan "üslub" və "janr" anlamlarının təyin edilməsində indiyədək vahid bir fikir yoxdur. Ona

görə də ədəbiyyatda hər dəfə janr palitrasını fəal yenilənməsi baş verəndə, ədəbiyyat tarixində üslub nəzəriyyəsinə diqqət də yenidən canlanır.

XX əsrin sonu ədəbiyyat ən müxtəlif üslubların zənginliyi və eyni zamanda əski janr formalarının transformasiyası və yeni janrların yaranması ilə fərqlənir. Təbii ki, bütün bunlar müasir ədəbiyyatın üslub problemlərinin janr formaları prizmasından öyrənilməsində yeni elmi-tədqiqi marağın yaranmasına sövq etməyə bilməz.

Müasir ədəbiyyatşünaslıq bu təzahürləri ayrı-ayrı əsərlərə və dövrlərə həsr olunan işlərdə qeydə alır, ondan öncəki ədəbiyyata xas olmayan yeni üslub təmayüllərini təsbit edir. Əsasən müxtəlif janr-üslub formalarında ifadə olunan və tipoloji baxımdan təhlili və sistemləşdirilməsinə ehtiyac duyulan üslub təmayüllərinin müxtəlifliyi dissertasiya mövzusunun seçilməsini şərtləndirmişdi.

Mövzunun öyrənilmə dərəcəsi. Janr-üslub müxtəlifliyi problematikası kifayət qədər tədqiq edilmişdir. Bu problematikanın ən müxtəlif aspektlərinə, xüsusilə janr və üslub problemlərindən bəhs edən çox böyük nəzəri işlər mövcuddur. Bu baxımdan Q.Pospelovun, N.Utexinin, L.Çernetsin, Q.Quliyevin, M.Qocayevin, A.Hacıyevin, F.Nacıyevanın, S.Qafarovanın və b. araşdırmalarını qeyd etmək olar. Lakin bu cür sanballı elmi-nəzəri bazanın olması ilə yanaşı, istər rus, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatında janr sisteminin yeniləşməsi nöqteyi-nəzərindən müasir nəsrin üslub təmayülləri hələ də ayrıca tədqiqat predmeti olmamışdır.

Müasir nəsr problemlərindən bəhs edən ayrı-ayrı monoqrafiya və dərs vəsaitlərində bu və ya digər dərəcədə üslub və janr xüsusiyyətlərinin ayrı-ayrı məsələlərinə toxunulur. Ancaq XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəli rus və Azərbaycan nəsrində janr yenilikləri ilə əlaqəli şəkildə üslub müxtəlifliyinin müqayisəli öyrənilməsinə dair ümumiləşdirici işlər hələ də mövcud deyil.

Tədqiqatın obyektini bədii üslub, janrologiya və janryaratma problemlərinə həsr edilmiş fundamental tədqiqatlar, həmçinin müasir rus (T.Tolstaya, A. Kim, V.Makanin, A.Slapovski, V.Sorokin, V.Astafyev və b.) və Azərbaycan (Anar, Elçin, K.Abdulla, S.Əhmədli, E.Hüseynbəyli, İ. Fəhmi və b.) nəsrinə dair geniş tarixi-ədəbi material təşkil edir. Təhlil dairəsinə həm də XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəllərində yazılmış bir çox digər əhəmiyyətli əsərlər də daxildir.

Tədqiqatın predmeti XX əsrin sonunda rus və Azərbaycan nəsrində bu və ya digər janr formaları ilə əlaqəli olan zəngin və çoxşaxəli üslub

müxtəlifliyi, müasir nəsrin müxtəlif janr formalarında təzahür edən üslub yeniləmələrinin tipləri, forma və üsullarıdır.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində ilk dəfə olaraq janr innovasiyalarının müxtəlifliyində təzahür edən müasir nəsrin üslub təmayülləri ayrıca tədqiq edilir. 1980-1990-cı və XXI əsrin ilk illərində rus və Azərbaycan ədəbiyyatı materialları əsasında janryaratma və ədəbi üslubun əsas inkişaf təmayülləri xüsusi qarşılıqlı tədqiqata cəlb olunur.

Dissertasiyanın əsas qayəsini qeyd olunan dövrə daha xarakterik olan üslub və janr formaları təşkil edir ki, onların da təhlili zamanı postsovet ədəbiyyatında ən müxtəlif və orijinal janr-üslub cərəyanlarının olması qanunauyğunluğu əsaslandırılır. İlk dəfə bu aspektdə əvvəllər tədqiq edilməmiş bir çox rus və Azərbaycan yazıçılarının əsərləri təhlil edilmişdir.

Bir çox bədii-estetik proseslərin istər ədəbiyyatdaxili, istərsə də ictimai-siyasi faktorlardan asılılığı xüsusilə qeyd olunur.

Dissertasiyanın məqsədi XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlləri rus və Azərbaycan ədəbiyyatında ən müxtəlif janr formalı əsərlərin materialları əsasında müasir nəsrin üslub təmayüllərini tədqiq etməkdir.

Aşağıdakı **vəzifələrin** yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

1. Üslub inkişafının və janr dolğunluğunun tarixi və tipoloji qanuna uyğunluqlarının nəzəri aspektdə təhlili;
2. Üslub təmayüllərinin formalaşmasında janr transformasiyalarının rolunu müəyyən etmək, ənənə və novatorluq məsələlərini, həmçinin bu proseslərin ictimai və ədəbi faktorlarla şərtləndirilməsini araşdırmaq;
3. Qeyd olunan dövr üçün rus nəsrində üslub inkişafı və janr formalaşmasının yolu və formalarını müəyyən etmək;
4. Müasir Azərbaycan nəsrində üslub təmayülləri və janr özəlliklərini nəzərdən keçirmək;
5. Qeyd olunan dövrdə janr-üslub formalarını sistemləşdirmək və onların təsnifatını vermək.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiyada istifadə edilən metodlar birbaşa qarşıya qoyulan məsələlərin həllindən asılıdır. Tədqiqat işində əsasən tipoloji, qarşılaşdırma və tarixi-müqayisəli metodlardan istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, ilk öncə, işin tarixi-ədəbi və elmi-nəzəri istiqamətlərindən ibarətdir. İşdə mövcud olan faktiki material və nəzəri müddəalar müasir rus və Azərbaycan nəsrinin, ədəbiyyatın üslub və janrlarının öyrənilməsində istifadə oluna bilər. Tədqiqatın nəticələri həmçinin ədəbiyyat nəzəriyyəsi, rus və Azəbaycan

ədəbiyyatı tarixi fənlərindən mühazirə kurslarında, eləcə də seçmə fənn və seminarlar zamanı istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın **metodoloji əsasını** üslub və janr problemlərinə həsr edilmiş fundamental tədqiqatlar, eləcə də müasir dövr rus və Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi üzrə araşdırmalar təşkil edir.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

– Üslub və janr qaydalarının özəlliklərinin ayırd edilməsi milli ədəbiyyatların müqayisəli öyrənilməsində, müasir ədəbiyyatın ümumi qanunauyğunluqlarının müəyyən edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

– Müasir ədəbiyyat iki janr-üslub quruluşu ilə səciyyələnir. Bu, ilk öncə, hazır, bitmiş, özünü təsdiq etmiş formalar (qəti müəyyən edilmiş janrlar) və uyuşqan, bütün transformasiyalar və yenilənmələrə açıq olan qeyri-nümunəvi formalardır. XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlləri rus və Azərbaycan ədəbiyyatının üslub rəngarəngliyində sonuncular daha çox ön mövqeləri tuturlar.

– Yazıçıların üslubu, bir tərəfdən, bu və ya digər janr formalarını formalaşdırır, digər tərəfdən isə, əsas fikrin realizə olunmasında daha münasib və fərdi üslub konsepsiyasını daha dolğun əks etdirən janrlar əsasında özü də formalaşır.

– XX əsrin sonunda rus və Azərbaycan nəsrində yeni süjet, mövzu və ideyaların yaranmasının əsasını əsatir təşkil edir. Bunun nəticəsində bir çox əsərlərin üslub özəllikləri, janr quruluşu dəyişir, əsərlərdə reallıq və qeyri-reallıq, gerçəklik və nağıl bir-birlərini çox asan əvəz edir.

– XX – XXI əsr rus və Azərbaycan nəsrinin xarakterik üslub təmayüllərindən biri də müəllif janrlarıdır. Qeyd edək ki, müəllif janrları məhz üslub və janr parametrlərinin sintezi əsasında modelləşdirilir.

– Postsovet ədəbiyyatının üslubu daha çox "əski" ədəbiyyatı devirmək məqsədilə klassik ədəbiyyata meydan oxumaqla, ona istehza ilə yanaşmaqla, onun mətnləri ilə sərbəst davranmaqla xarakterizə olunur.

– Nəzərdən keçirilən dövr üçün rus və Azərbaycan nəsrinin üslub formalarının müxtəlifliyi bir qayda olaraq janrların transformasiyası və sintetik janrların yaranması nəticəsində baş vermişdir.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiyanın əsas müddəaları haqqında mütəmadi olaraq kafedra iclaslarında, elmi-nəzəri seminarlarda, ali məktəblərarası, respublika və beynəlxalq konfranslarda məruzələr edilmiş, işin nəticələri elmi məcmuələr və dövri mətbuatda məqalə və tezis formalarında öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi Giriş, üç Fəsil, Nəticə və İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin həcmi – ..... səhifədir. İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısına ..... mənbə daxildir.

DİSSERTASİYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə tədqiqat mövzusunun seçimi və aktuallığı, onun obyekti, predmeti, məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyi əsaslandırılır, mövzunun müasir ədəbiyyatşünaslıqda öyrənilmə dərəcəsi şərh edilir, tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan müddəalar, işin nəzəri və praktik əhəmiyyəti qeyd olunur, tədqiqatın aprobasiyası haqqında məlumatlar verilir.

I Fəsil – "Bədii nəsrin quruluşunda janr və üslub nisbəti" – janr və üslub kateqoriyalarına, onların qarşılıqlı nisbəti ilə bağlı müasir baxışların nəzəri tərəflərinə həsr olunmuşdur. Bütün bunlar işin sonrakı təhlilinin müəyyən mənada nəzəri əsasına xidmət etməyə yönəlmişdir.

Üslub və janr müxtəlifliyi baxımından bədii nəsr problemlərinə maraq artıq XVIII əsrdən başlayaraq, rus ədəbiyyatının ilk tədqiqatlarında yaranmışdır. Bu maraq bu gün də davam edir. Hekayə janrlarının əsrlər boyu inkişafı və onların üslub xüsusiyyətləri baxımından müxtəlif modifikasiyalarının öyrənilməsi tarixinə dair böyük təcrübə toplanmışdır ki, bu da müasir dövr epik əsərlərin (hekayə, povest, roman, epopeya) janr-üslub quruluşunun əsas parametrlərini müəyyən etməyə imkan verir. Bu baxımdan ən problemli məsələlərdən biri epik növlərin hər birinin ayırd edilməsidir.

Son zamanlar ədəbiyyatşünaslıqda (istər ədəbiyyat tarixində, istərsə də ədəbiyyat nəzəriyyəsində) ədəbiyyat problemlərinin sistemli, kompleks şəklində öyrənilməsi meylləri ilə əlaqədar bədii forma probleminin təhlilinə maraq artmışdır. Tədqiqatçılar janr və üslub məsələlərini daha çox bir müstəvidə tədqiq etməyə üstünlük verirlər. Bu fikri tədqiqatçılar onunla əsaslandırırlar ki, janr mütləq özündə müxtəlif dövr və qruplaşmaların üslub törəmələrini ehtiva edir.

Janr anlamını alimlər hər zaman daha konkret və eyni zamanda geniş kateqoriya kimi səciyyələndirilən üslub anlamı ilə əlaqələndirirdilər. V.M. Friçe, P.S. Koqanın əsərlərində aparıcı fiqur kimi, ümumiyyətlə, üslub çıxış edir. Qeyd olunan ədəbiyyatşünaslıq kateqoriyaları cütlüyündə məhz üslub başlıca rol oynayır və üslub janrı təyin edir. Üslub təhlili zamanla bağlı, janr-növ təhlili isə konkret-tarixi yox, statik, zaman xaricində hesab olunurdu.

XX əsrin ortalarında alimlər belə bir fikir səsləndirdilər ki, ədəbi prosesdə artıq janrların parçalanması, atrofiyası müşahidə olunur. Bu gün müasir ədəbiyyat bir tərəfdən hazır, qəti janr formaları, o biri tərəfdən isə transformasiyalara açıq olan qeyri-nümunəvi janrlarla təmsil olunmuşdur. Bu hal XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlləri ədəbiyyatında daha aydın müşahidə olunur.

Müasir yazıçılar normativ, ciddi nizama salınmış janr quruluşlarına çox nadir hallarda müraciət edirlər. Ona görə də hər hansı bir müəyyən, ənənəvi janra aid edilməsi çətinliklə mümkün olan bədii nəsr nümunələri daha tez-tez yaranır. Lakin bütün bunlar ədəbiyyatşünaslığın "gündəliyindən" janr problemini istisna etmir, hərçənd bu cür fikirlər tədqiqatçılar tərəfindən tez-tez söylənmişdir. Beləcə müxtəlif elmi konsepsiyalar kimi formalaşmış ayrı-ayrı paradiqmalar yarandı. Bu baxımdan, ilk öncə, qəti müəyyən edilmiş, nümunəvi janrlar nəzəriyyəsini (A.N. Veselovski, Y.N. Tınyanov), janr "məzmun forması kimi" nəzəriyyəsini (Q. Qaçev) və ya "janr forması" ilə "janr məzmununun" fərqləndirilməsini (Q.N. Pospelov), janr "üçölçülü konstruktiv bütöv" kimi nəzəriyyəsini (M.İ. Baxtin) və b. qeyd etmək olar. 1960-cı illərdən janr vərəsiliyi, janrların tipologiyası kimi məsələlər yenidən geniş müzakirə olunmağa başladı. Janr problemi ilə maraqlanan V. Boqdanov, A. Esalnek, M. Zinovyeva və digər tədqiqatçılar diqqəti daha çox janr məzmununun əsərin üslubuna təsirinə yönəldirdilər.

Üslub xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən, tədqiqatçılar üç əsas yanaşmanı və müvafiq olaraq bu problemin üç aspektini qeyd edirlər: əsərin təkrarlanan xüsusiyyətləri, onun "üslub əlamətləri" əsasında tanınma effekti; əsərin bədii quruluşunun ən müxtəlif qatlarına aid olan bu əlamətlərin qarşılıqlı əlaqəsi və bir-birindən asılılığı; üslub anlamının qeyri-dəqiqliyi, qeyri-müəyyənliyi.

Milli ədəbiyyatların müqayisəli öyrənilməsində, müasir ədəbiyyatın ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarının ayırd edilməsində janr qanunlarının və üslub xüsusiyyətlərinin tədqiqi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ötən dövrlərdən fərqli olaraq, bu gün janr-üslub formaları daha sürətlə dəyişikliklərə məruz qalır və ona görə də ədəbiyyatşünaslığın qarşısında duran əsas vəzifə – ən müxtəlif ədəbiyyatların materialları əsasında bu hadisələrin öyrənilməsidir.

"XX – XXI əsr rus nəsrinin üslub və janr müxtəlifliyi" adlı II Fəsildə qeyd olunan dövr üçün aparıcı üslub təmayüllərinin əks olunduğu rus nəsrinin ən önəmli əsərləri nəzərdən keçirilir.

XX əsr rus ədəbiyyatındakı mürəkkəb durum, qarşıdurmalarla dolğun olan gerçəklik və keçid dövrünün realiləri istər-istəməz ədəbiyyata təsir edir, onu yeni məzmunla zənginləşdirirdilər ki, bu da artıq vahid, ənənəvi formalara sığmırdı. Yazıçılar öz konsepsiyalarını daha dolğun əks etdirən janr formalarına üstünlük verir, həm də fərdi müəllif janrlarını modelləşdirirdilər. Bu XX əsr rus nəsrinin üslub təmayüllərindən biridir.

Bir neçə janr-üslub modellərinin birləşməsi yeni sintetik janrların yaranmasına gətirdi: A.Kimin "Ata-Meşə" roman-nağılı və "Dələ" roman-ibrətli hekayəsi, S.Vasilenkonun "Axmaq qızcığaz" roman-qissəsi, K.İkramovun "Mənim atamın evi" roman-salnaməsi, Y.Popovun "Yaşıl musiqiçilərin" əsl əhvalatı" roman-şərhi və s.

XX əsrin sonunda rus nəsrində yeni süjetlərin, mövzuların, ideyaların təməlini əsatir təşkil etməyə başlayır. Şərti reallıq real aləmi əvəzləyir, bir janr kimi isə roman yeni sima əldə edir. Bu baxımdan V.Makaninin, R. Kireyevin, A.Kurçatkinin və bir çox başqa yazıçıların tapıntıları da çox maraqlıdır. Povest də maraqlı transformasiyaya məruz qalır. Əsatirin janr yaradıcı təməl kimi istifadə olunması T.Tolstayanın yaradıcılığını da səciyyələndirir. O, özünün "Kıs"/ "Кысь"(2000 il) romanında əsatirə müxtəlif yanaşmalar sintezindən istifadə edir. Janr baxımından T. Tolstayanın əsəri ibrətli hekayə, nağıl, dastan, utopik əfsanə, satirik təhkiyənin sintezidir. Bununla belə baş qəhrəman Benediktin həyatını təsvir edən satirik təhkiyə ilə folklor janr formalarının cəmləşdiyi metaforik aləm arasında aydın sədd çəkilir.

Yeni üslub təmayülləri A.Slapovskinin "Qardaşlar" (1995 il) əsərində də özünü büruzə verir. Burada küçə nəğmələri ilə nəsr mətnin sintezini müşahidə etmək olar. A.Slapovskinin əsərlərinin üslubu "bu dəqiqə" effekti ilə fərqlənir, hadisələr sanki oxucuların gözləri önündə baş verir, təhkiyə isə ritorik və model konstruksiyaları ilə dolğundur. Əhvalat gah gələcəkdə, gah da keçmişdə baş verir. A. Slapovskinin nəsri metaforikdir və onun əsərlərində müəyyən sosial təbəqələrin nümayəndələrinin xarakterini yaratmağa yönələn nizamsız leksika özünəməxsus rol oynayır.

Hələ sovet dövründə bədii forma ilə təcrübələr aparan V. Astafyev, 1977-ci ildə "Hökmdar balıq" novellalı romanını, sonralar isə qəhrəmanlıq janrı olan qəsidənin transformasiya edildiyi "Rus bostanına mədhiyyə" əsərini yazır. O, həm də orijinal formalı əsərlərin, o cümlədən, "Nişanələr" mənsur şeirinin müəllifidir. Postsovet dövründə yazıçının bu əsəri nəinki məzmun, həm də forma baxımından orijinal olan "Lənətləndirilmişlər və öldürülmüşlər" (1990-1994 illər) romanını, "Şən əsgər"

(1987-1997 illər), "Elə yaşamaq istəyirəm ki" (1994-1995 illər) povestlərini və bir neçə başqa əsərlərini yaratmağa sövq etdi.

XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlləri ədəbiyyatının daha bir xarakterik üslub xüsusiyyəti kimi mətnin minimumlaşdırılmasına meylliliyi qeyd etmək olar. Bunu əsərlərin adlarında vurğulamaqla, yazıçılar daha çox "kiçik" əsərlər yaratmağa çalışırlar: K.Loşkarevin "Gizli zirzəmidən qeydlər" "mini-romanı", A.Borodının "Kibritlər" "kiçik romanı", V.Kononovun "Ağlı başında" "qısa romanı", L.Petruşevskayanın "Yeni Faust" "parçası", Z.Boquslavskayanın "Cənuba baxan pəncərələrlə" "eskizi", "Gözə görünür, nur saçır, parlayır" "etüdü", N.Qorlanovanın "Eyvanda günəbaxanlar" "əhvalatı", A.Soljenitsının "Kiçiciklər" əsəri və bir çox başqaları.

Müəllif janrının parlaq nümunələrindən biri kimi Y.Kovalın "Suyer-Vıyer" (1988 il) əsərini də qeyd etmək olar. O, özü bu əsəri "perqament" adlandıraraq, bununla da əsərin ənənəvi janrlardan fərqini və öz yaradıcılıq sərbəstliyini aydın şəkildə qeyd etmişdir.

Gerçəkliyin əksi kimi ədəbiyyatın ənənəvi təsvirinin yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə yanaşı yeni "yenidənqurma" dövrü postmodernizmi ön plana çəkdi. Bu, ilk öncə, klassiklərin "diskreditasiyası"na ("nüfuzdan salınması"na) meyllilikdə özünü göstərdi. İ. Zolotusski bunu "klassikanın güllələnməsi kampaniyası" adlandırmışdı. Bugünki ədəbiyyat klassik dövr rus yazıçılarının personajlar sisteminə geniş müdaxilə edir. Məsələn, Baxıt Kenjeyevin "İvan Bezuqlov" romanında personajlardan biri, kommersiya bankında mühasib işləyən Fyodor Tütçev, digəri isə, sürücü, Mixail Lermontov, bank sahibinin köməkçisi isə – Yevgeni Baratınski adlandırılmışdır. Bütün bunlar "klassika ilə bir oyundur" ki, bu da V. Sorokinin də romanında daha cəfəng forma almışdır. O, istehsalat romanına ("Dördünün qəlbi"), XIX əsr klassik romanına ("Roman"), məktub formalı romana ("Mavi piy") və s. parodiyalar yazmışdır.

Satirik janrlar müasir ədəbiyyatın daha bir janr-üslub təmayülünü meydana gətirir (Vyaç. Pyetsuxanın "sosial qroteskləri" ("sosial mübaliğələri"), İ. Uspenskinin "istehzalı komik eposu", V. Voynoviçin "Bizim olmadığımız yerdə", "Möhtəşəm təbliğat", A. İvançenkonun "Qırmızı atın çimməsi" əsərləri və s.). Lakin bu əsərlərdə janr saflığı nağıl-fantastika elementləri və xoşbəxt sonluqların olması ilə korlanır. İstehzalı əhval-ruhiyyəyə malik yazıçılar tərəfindən isə "pastiş" janrı daha geniş istifadə olunur. İlk öncə bu baxımdan yaradıcılığında sosial satira ilə mistikanın birləşdiyi V. Pelevini qeyd etmək olar.

Fantastika kitablarının nəşri də genişlənməyə başlayır. Rıbakov, Stolyarov, Y. və L. Lukinlər, L. Verşinin, A. Lazarçuk kimi gənc yazıçılarla yanaşı, bu janrın "veteranları" da (Kir Bulıçov, Vladislav Krapivin, Olqa Larionova və b.) fantastika yazırdılar. Onlar, əsasən, "fentezi" adlandırılan janra müraciət edirdilər. Bu janra tarixi-fantastik roman yaxındır. Müq. et: Andrey Valentinovun "Fərari", "Boz çalağan", "Overn kliri", "Göylər şənlik edir", "Oriya" romanlar silsiləsi, Lev Verşininin "Əbədilik astanasında iki nəfər", "Hökmdarlar dövrü" əsərləri və s.

Ədəbiyyatın müasir inkişaf dövrü ən müxtəlif formalarda cərəyan edən detektiv janrına da bir çox dəyişikliklər gətirdi. Məsələn, tarixi (Y. Latınina), siyasi (D. Koretski, E. Topol), mistik (A. Voronin) və əsasən qadınlar tərəfindən yazılmış istehza detektivləri (A. Marinina, D. Dontsova, P. Daşkova, T. Ustinova, T. Polyakova və b.). Bundan başqa adətən kişi oxucuları tərəfindən rəğbət qazanan satirik, casus detektivlərini də (A. Kivinovun "mentlər" haqqında silsilə əsərləri) qeyd etmək olar. Onların müəllifləri, əsasən, kişilərdir. Qeyd olunan dövrdə L.Leonov, V.Belov, V.Rasputin, V.Astafyev, M.Kurayev və b. realizm dəsti-xəttini davam edir, lakin eyni zamanda onların janr-üslub axtarışları kifayət qədər müxtəlif olmaqla yanaşı, həyatın realist üsulla əks edilməsi çərçivəsinə sığan bir sıra cərəyanların yaranmasına da səbəb olur. Onlar öz əsərlərinin janr quruluşuna zamanla şərtləndirilən yeni xüsusiyyətlər gətirdilər.

Rus ədəbiyyatında müşahidə olunan forma və janrların yenilənməsi əsas ənənəvi üsul və vasitələrin saxlanılması ilə səciyyələnirdi. Dağıtmaq və yaratmaq, ənənələr və novatorluq – XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlləri rus nəsrində müşahidə olunan xarakterik təmayüllərdir. Bunu birinci fəsildə təhlil edilmiş postsovet dövrü rus nəsrinin əsərləri daha aydın nümayiş edir.

"XX əsrin son onilliyi – XXI əsrin əvvəlləri Azərbaycan nəsrinin üslub cəhətləri və janrları" adlı III Fəsildə qeyd olunan dövr üçün Azərbaycan nəsrinin üslub və janr quruluşlarında cərəyan edən hadisələr nəzərdən keçirilir.

Rus ədəbiyyatında olduğu kimi, 1980-ci illərin sonlarından Azərbaycan ədəbiyyatında da ötən dövrlərdən fərqli, tamamilə yeni inkişaf dövrü başlayır. Bu dövr yeni materialın təqdim olunmasında yeni formaların axtarışı ilə səciyyələnir. Bu estetik kəşflər, fərdi bədii üslubların yaradılması, janr əlvanlığının və sərhədlərin genişləndirilməsi, realizmin sonrakı inkişafı və eyni zamanda postmodernizmin mənimsənilməsi və onun Azərbaycan variantının yaradılması dövrüdür.

Müasir Azərbaycan nəsrinin janr-üslub rəngarəngliyində postmodernist təmayüllərlə yanaşı ənənəvi realizm dəsti-xətti də öz mövqelərini qoruyur, lakin o da tədricən müasir modernist nəsimlərinin təsirinə məruz qalır. Realizmlə modernizmin sintezinə olan bu meyl, məsələn, Anarın yaradıcılığında hər zaman müşahidə olunsa da, onun 1990-cı illərdə yazdığı əsərlərində daha da artır. Yazıçının "Qırmızı limuzin" sürrealist hekayəsində əsas yeri qeyri-reallıq tutur və burada gerçəkliklə yuxunu ayırmaq çox çətindir.

1990-cı illərdə Azərbaycan yazıçılarının yaşlı nəsil nümayəndələri əvvəlki yaradıcılıqlarından bir çox məqamlarda fərqlənən əsərlər yaradır. Anarın əsərləri ilə yanaşı, məsələn, İsa Muğannanın "İsa, Musa", Elçinin "Meydan" trilogiyası, "Sarı gəlin", "Qarabağ şikəstəsi" və yeni dövr poetikasını özündə ehtiva edən digər əsərləri qeyd etmək olar.

Gənc yazıçıların yaradıcılığında ötən dövr ədəbiyyatının mövzu və problemləri özünəməxsus tərzdə davam etdirilir. Bu meyllər, əsasən, S. Alışarlı, Q. Əfsəroğlu, E. Əlləzoğlu kimi yazıçıların və b. yaradıcılığında özünü daha aydın büruzə verir. 1960-70-ci illərin "kənd nəsrindən" müəyyən dərəcədə uzaqlaşaraq, onların hər biri yeni dövrün tələbləri ilə şərtləndirilən təkrarsız üsluba və tamamilə fərqli – "kinematoqrafizm", "nəsrin süjetsizliyi", Markes ənənələrinə sadiqlik və s. bu kimi poetik meyllərə malikdirlər.

Postsovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının bir çox əsərlərinin mövzusu cəmiyyətdə, dövlət quruluşunda baş verən sosial-siyasi proseslərin Qarabağ problemi müstəvisində daha çox işıqlandırılması olur. Nəticədə böyük tematik cəhət yaranır – müasir ədəbiyyatda müəyyən yerini tutan və müxtəlif janr-üslub tərzində reallaşan Qarabağ müharibəsi haqqında ədəbiyyat. Bu mənada günün aktual problematikasının təhlili Sabir Əhmədlinin («Ömür urası») və A. Abbasın («Dolu») yaradıcılığı üçün daha səciyyəvidir.

Qarabağ problemi həm də ən müxtəlif janr formalarında gənc nasirlərin, o cümlədən, Sevinc Nuruqızının ("Sos...sos...sos..."), Lətif Vəlizadənin ("Matəm gülləri"), Elçin Mehrəliyevin ("Sınıq araba") və b. hekayələrində işlənməkdədir. Sonuncu bu mövzuya roman janrında da müraciət etmişdir ("90-cı illər"). Aktual olan Qarabağ probleminin maraqlı nəqlini Günel Anarqızı "Qara bəxt" hekayəsində verir. "Qarabağ" və "Qara bəxt" sözlərinin müəyyən həmahəngliyindən çıxış edərək, gənc yazıçı bu günün ən aktual problemlərinə həsr edilmiş yüksək bədii, lirik nəsr nümunəsi yaratmağa müyəssər olmuşdur. Qarabağ problemi onun həm də "Şuşa", "Arzu" kimi hekayələrində də öz əksini tapmışdır. Günel Anarqı-

zının üslubuna xüsusi, yalnız ona məxsus yazı tərzi, psixoloji təsvirin dəqiqliyi və alleqoriklik xasdır.

Rus nəsrində olduğu kimi, Azərbaycan nəsrinə də janrların qarışıqlığı səciyyəvidir. "İkinci İohan" əsərinin qarışıq janr quruluşlu olmasını vurğulayan Afad Məsud, onu "hekayə-roman" adlandırır. S. Rüstəmxanlının "Həyat kitabı" əsəri ən müxtəlif janr formalarının elementlərini özündə birləşdirir. Sonralar tarixi mövzuya müraciət edən yazıçı, hər dəfə tarixi romanın yeni janr modifikasiyalarından istifadə edir. Bu baxımdan yazıçının uzaq keçmişdən, qədim türklərin mənşəyi və Oğuz xanın şəxsiyyətindən bəhs edən "Göy Tanrı" romanını misal gətirmək olar. Burada yenə də elmi tədqiqat üslubu özünü göstərir.

Tarixi mövzunun postmodernist üsulu ilə işlənməsinə, xüsusilə, tarixi şəxsiyyətlərin bilə-bilə kiçildilməsi, sabit stereotiplərin dağıdılmasına İlqar Fəhminin "Qarğa yuvası" romanında rast gəlmək olar. Müəllif tərəfindən "yarıtarixi roman" kimi səciyyələndirilən bu əsərdə, Koroğlu obrazı və cəlalilər hərəkatı tamamilə başqa, dastandan fərqli bir formada təsvir edilmişdir. İ. Fəhminin kitabı istər Azərbaycan, istərsə də rus ədəbiyyatında çox geniş yayılmış bədii model əsasında qurulmuşdur: oxucuda maraq oyatmasına xidmət edən mistika və ixtilaf gərginliyi.

Müasir Azərbaycan nəsrinin üslub mənzərəsində təsəvvüf, mistik başlanğıc geniş yer tutur. Anarın "Otel otağı" povesti bu baxımdan çox səciyyəvidir. Əlibala Hacızadənin "Möcüzə" romanı isə artıq öz adı ilə oxucunu əsərin quruluşunda mistik elementlərin axtarışına sövq edir. Mistik başlanğıc burada fövqəltəbii bacarıqlara malik Leyla obrazı ilə bağlıdır. Qeyd edək ki, mistik başlanğıc həm də gənc yazıçıların, o cümlədən, Mübariz Cəfərlinin "Üzbəüz", Firuz Məmmədlinin "Köhnə məscid həyəti" hekayələrində də müşahidə olunur.

Janr baxımından gənc yazıçı E. Hüseynbəylinin yaradıcılığı da çox maraqlıdır. 1990-cı illərdə ədəbiyyata qədəm qoyan yazıçı, bu gün mətbuatda janr-üslub nöqteyi-nəzərindən özünəməxsus əsərləri ilə çıxış edən, maraqlı nasirlərdən biridir. Onun 2003-cü ildə işıq üzü gördüyü "Balıq adam" romanında yuxu ilə gerçəklik, şüurla təhtəlşüur, fantastika ilə reallığın bir-birlərini əvəzlənməsi müstəvisində postsovet dövrü insanının həyatı, onun cəmiyyətə qarşıdurması açıqlanır. Əsərin janr-üslub palitrası müəllif ideyasının açıqlanmasına xidmət edən allüziya, assosiasiya, kinayə və yarıeyhamlarla zəngindir.

İ. Fəhminin və E. Hüseynbəylinin yaradıcılıqları postmodernist cərəyanına aid edilsələr də, onlar Q. Hərisçi, S. Sədaqətoğlu, Balaxan, M. Köh-

nəqala və b. kimi daha radikal postmodernistlərlə qarşılaşdırılır. Bu cərəyanın nümayəndələri həyatın qaranlıq tərəflərinin qəsdən təsvir edilməsinə meylliliklə, Məhəmməd Füzulidən başlayaraq, klassikləri tam inkar etməklə fərqlənirlər. Onların ədəbi etalonu F. Selin, O. Pamuk, V. Sorokindir. Nəinki ölkəmizdə, hətta xaricdə böyük oxucu marağına malik olan Kamal Abdullanın yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının müasir inkişaf dövrünün fərqli və əlamətdar hadisəsidir. Onun "Gizli Dədə Qorqud", "İstintaq", "Yarımçıq əlyazma", "Sehrbazlar dərəsi", "Dəvə yağışı" və bir çox başqa əsərləri özündə müasir ədəbi prosesin aparıcı, mütərəqqi təmayüllərini, xüsusilə, yeni üslub, yeni janr formalarının axtarış səylərini birləşdirmişdir.

Yazıçı kimi Kamal Abdullanın danılmaz xidmətlərindən biri ondan ibarətdir ki, bu gün Amerika, Fransa, Rusiya, Türkiyə, Polşa, Braziliya və s. ölkələrin nəşriyyat evləri tərəfindən məmnuniyyətlə çap olunan və milli ədəbiyyatımızı xarici ölkələrdə layiqincə təmsil edən əsərləri sayəsində Azərbaycan ədəbiyyatı Azərbaycan hüdudlarından çox-çox uzaqlara addımladı. K.Abdulla haqqında nəinki vətəndə (N. Cəfərov, R. Kamal, A. Talıbzadə, T. Salamoğlu, V. İbrahimoğlu və bir çox başqaları), çoxşaxəli yaradıcılığı sayəsində müasir Azərbaycan nəsrinin bütün özəlliklərini dərk edən hətta xarici ölkələrin aparıcı tənqidçiləri də (Fransada Klod Aliber, Türkiyədə İrfan Ülkü və b.) yazırlar.

Detektiv roman janrını Azərbaycan ədəbiyyatında uğurla inkişaf etdirən Çingiz Abdullayevin adı olmadan müasir Azərbaycan nəsrini təsəvvür etmək çətindir. O, siyasi detektivin banisi kimi çıxış edir və bu janrda çalışan ən məşhur yazıçılarla uğurla rəqabət aparır.

İstər rus, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında tez-tez "qadın nəsri" termininə rast gəlinir. "Qadın nəsri" Natella Osmanlı, Rəna Yüzbaşı kimi gənc yazıçıların yaradıcılığı ilə təmsil olunur. Hətta Rəna Yüzbaşının "Cəhənnəmdə bütöv bir əbədilik və bir dəqiqə də artıq" povesti Milli kitab mükafatının lonq-siyahısına daxil edilmişdir. O, Moskvanın məşhur "Эксмо" nəşriyyat evində çap edilmiş "*From: with love* Sərçəcik", "Skinxed" kimi əsərlərin də müəllifidir.

Tədqiq edilən dövrdə yazılmış bir çox əsərlər hekayə, povest, roman kimi ənənəvi janr formalarının ya deformasiyasını və ya onların bədii materialın digər, ədəbiyyat xarici, folklor, sənədli üsullarla təqdim edilməsi formaları ilə sintezini təmsil edir. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nəsr formalarının janr-üslub quruluşuna janr formasını zənginləşdirən yenilik gətirir. Eyni zamanda, yazıçılar öz ideyalarının yazdığı əsərlərin bədii toxumalarına tamamilə nüfuz etməyə imkan yaradan həyati

materialın janr-üslub ifadəsinin daim yeni üsullarını axtarırlar. Bununla belə onlar müasir dünya ədəbiyyatının astanasında olan rus nəsri kimi, müasir Azərbaycan nəsrini zənginləşdirirlər.

Nəticədə tədqiqatın yekunları və əldə edilmiş əsas nəticələr ümumiləşdirilir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalələrində və tezislərində əks olunmuşdur:

1. Постмодернизм в русской прозе 1980-1990-х годов и классическая литература // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı : Mütarcim, 2006, №5, s.123-125.

2. Особенности романного построения в творчестве А.Кима // Elmi xəbərlər,Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2008, №2, s.283-287.

3. Особенности жанровой структуры эпической прозы // Dil və ədəbiyyat, beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı Dövlət Universiteti. Bakı,2009,№ 2(68), s.119-120.

4. Жанрово- стилевое своеобразие рассказов Анара 1990-х годов // Aspirantların və Gənc tədqiqatçıların XIII Respublika elmi konfransının materialları. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,Bakı, 2009, s.207-208.

5. Жанровая эволюция прозы Анара // Dil və ədəbiyyat beynəl-xalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, 2009, № 5 (71), s. 186-187.

6. Панорама жанров и стилей современной русской прозы // Диалог языков и культур СНГ и ШОС в XXI веке: сборник материалов VI международного форума, Баку, 8-11 ноября 2010 г., часть II, Москва, стр. 93-96.

7. Эволюция жанрово-стилевых форм в современной литературе (на материале азербайджанской прозы) // Філологічні науки, Випуск 14, Полтава, 2013, с.22-29.

Bagirova Sabina İdris

STYLISTIC TENDENCIES IN THE MODERN RUSSIAN AND AZERBAIJANI PROSE (The end of XX – the beginning of XXI centuries)

SUMMARY

The scientific thesis consists of the introduction, three chapters, conclusions and the list of applied literature.

The first chapter "Correlation of the genre and the style in the structure of prose" is dedicated to the theoretical issues related with modern views on the categories of the genre and the style, and on their correlation. All of this would be used as a theoretical basis for the further analysis.The acquirement of a genre's lows and peculiarities of a style is very important for comparative analysis of national literatures, for exposure of some common regularities of the development of the modern literature. Genre and stylistic forms change nowadays swifter than in the other epoch. And the task of the literary criticism is studying of these occurrences on the materials of different cultures.

In the second chapter – "The stylistic and genre variety of the Russian prose of XX – XXI centuries" – are considered the more important works of Russian prose, in which are reflected the leading stylistic tendencies of the concerned period of time. The observed renewal of forms, genres in Russian literature is combined with the observance of the main traditional methods and means. Destruction and construction, traditions and innovation are the distinctive tendencies observed in Russian prose of the end of XX – the beginning of XXI centuries. This fact demonstrates all analysis in the chapter works of Russian prose of the post-Soviet period visually.

In the third chapter – "The stylistic direction and genres of Azerbaijani prose of the last decades of XX – the beginning of XXI centuries" – are considered the processes proceeded in the stylistic and genre structure of Azerbaijani prose of the concerned period of time. The modern Azerbaijani prose introduces a novelty in the genre and stylistic structure of the prosaic forms, and this novelty enriches the given genre form. At the same time constantly the authors search new methods of genre and stylistic reflection of the lifelike material, which would completely promoted the embodiment of their ideas in the artistic material of the works.

In the **conclusion** the main results of the research are summarized.

Çapa imzalanıb: 20.02.2014.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat – Poliqrafiya mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru